

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

כרך לג, תשמ"ב

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

“ממון גדול”

גדול ורב נרדפים הם, פידוע, ומשמשים זה כזה. אתה אומר “גוי גדול” (פראשית יב, ב) פמובן “רב באנשים”; (“עם רב” בישע’ יז, יד-טו), כשם שאתה אומר “גל גדול”, “גל אבנים גדול” (יהושע ז, כו). ושניהם יחד אתה אומר: “עם גדול ורב” (דברים ב, י). אתה אומר “חיל גדול וקהל רב” (יחז’ יז, יז) ו”קהל גדול וחיל רב” (שם לח, טו). וכיוצא בו “רכוש גדול” (פראשית טו, יד; דניאל יא, כח) ו”רכוש רב” (פראשית יג, ו), “בחיל גדול וברכוש רב” (דניאל יא, יג).¹

וגם המליצה “הרפית הגוי לא (קרי: לו) הגדלת השמחה” (ישע’ ט, ב) — כאילו אמר “הרפית הגוי לו הרפית השמחה” או “הגדלת הגוי לו הגדלת השמחה”. ולענייננו:

הביטוי הרגיל פחז”ל ל”כסף רב” (דהי”א כד, יא) הוא “ממון הרבה”, פגון ברכות ט ע”ב, סג ע”א; גיטין נח ע”א (“לא זו משם עד שפדאו בממון הרבה”); או “הרבה ממון” (פראשית רבה, מהד’ תיאודור-אלפק, עמ’ 1287).

1. ואמר: “ארך אפים ורב חסד (שמות לד, ו ועוד הרבה; תה’ פו, טו; קג, ח); וגם: ארך אפים וגדול (קרי: וגדל-) חסד (תה’ קמה, ח).

והנה נמצא ביטוי מקביל לו בלשון קדמונים: ממון גדול.
— כגון בתשובת רב סעדיה גאון, תשובות הגאונים
"שערי צדק", חלק ד, שער ח, סי' יב (דף 13 סוף ע"ב):
"והדבר השני על אודות שנשתכר שמעון במלאכות רבות
והרויח ממון גדול וקנה ממנו קרקעות".

ורב שמואל בן חפני פאיגרתו (לאחרונה לויך, "גנוי
קדם", ספר ג, עמ' 77): "פי זה ממון גדול".
במיוחס לרש"י, נדרים נ ע"א, ד"ה ומן מטרוניתא:
"שפעם אחת ילוה ממנו ממון גדול (!)"; כאן: ממון
הרבה — "ממון גדול". (בתוספות, ברא"ש ובר"ן, שאף אצלם
ישנו הסיפור, אין לשון זה. דרך אגב: לא נמצא עד עכשיו
מקור קדום לסיפור.)

ר' יהודה הכהן (בעל "ספר הדינים") בתשובתו שבשו"ת
מהר"ם מרוטנבורג, מהדורת בלאך, סי' תתצז: "עד שעלה
הדבר ממון גדול".

"מעשה ברב סעדיה בן יוסף החכם, באחד שהלך
למדינת הים עד עבדו והוליך עמו ממון גדול, ואשתו
היתה מעוברת" וכו' ("ספר חסידים" סי' רלב, ועיי"ש הערות
ר' ראובן מרגליות; מהדורת ויסטינצקי, מיקיצי נרדמים, סי'
רצא, עמ' 91).

ומהר"ם מרוטנבורג ב"שערי תשובות", מהדורת בלאך,
עמ' 209, סי' קמא: "הדין דחמי (כצ"ל, ולא "רחמי", והיא
מליצה ע"פ חגיגה ה ע"ב) ולא מתחמי² ירבה שלומכם וכו'
דעו פי מאד מאד הקשיתם לשאול וכו' ובמרומים סהדי, פי

2. [=זה שרואה ואינו נראה.]

בשכיל ממון גדול לא הייתי משתדל" וכו'.
וכן ר' אליעזר ב"ר אפרים בתשובתו למהר"ם
מרוטנבורג "שערי תשובות", עמ' 190: "גם כשהוציאו עלי'
ממון גדולים (!) וכו' פדי להוציא ממנו ממון פסך
משנה חשוב וגדול" וכו'.

הראב"ד, שהובא ב"אורחות חיים" לר' אהרן הפהן,
חלק שני, הלכות פתופות, אות ג: "נהגו שלא ליתן אדם
ממון גדול לבתו. ("אורחות חיים" מביאו בשם שער
הקדושה [בספר "בעלי הנפש"], ואינו בהוצאות הרגילות).
ר' יהודה בן תיבון בצנאיתו לבנו, ד"ה בני אל תרב עם
אדם: "אל תספן בנפשך ללכת בדרכים בעתות החרום והסכנה
אפילו על ממון גדול".

והרמב"ם בסוף תשובתו לחכמי צרפת: "ונענשו היהודים
ברוב המקומות בממון גדול".

ובמסעות ר' בנימין מטודלה, מהדורת אדלר, סי' כ:
"ושם בימות כמו מניין ימות השנה, ויש שם ממון גדול
לאין מספר, שמביאין אליה בכל שנה ושנה מס" וכו'.

ובמכתב של יוסף מלך הפוזרים (הרכבי, מאסף נדחים
ח, שורה 64): "ושמעו מלך אדום ומלך ישמעאל ושלו
מלאכים ושליחיהם בממון גדול ומנחות גדולות" וכו'.
ומתרגמו של פירוש המשניות להרמב"ם, בהקדמה לסדר
טהרות, בסופה, מנסח: "ואין דמיון זה אלא כמו מי שקבץ
חרובים בהשתוקקות ויגע בדרכים, עד שהגיע ממנו אל
ממון גדול". במקור הערבי: "חתי חצל מנהא מאלא
פתירא".

והקש את לשון מדרש הגדול לבמדבר לב, כ: "ויאמר אליהם משה, אם תעשון את הדבר הזה. אמר להן: אם עשיתם כמה שאמרתם ונלחמתם עם אחיכם בלבב שלם, המקום ב"ה עוזר על ידיכם; שנאמר: ונכפשה הארץ לפני ה'. ולא עוד, אלא שאין אתם חוזרין לאהליכם אלא בממון גדול³ יתר ממה שהיה מגיע לכם, אלו הייתם בארצכם". ולבסוף באיכה רבה, פרק א', על הפתוב "רפתי בגוים", נמצא הסיפור הארמי על אותו ירושלמי, שהלך לאתינס, וכשהגיע זמנו ליפטר מן העולם, הניח את ממונו ביד אוהבו, ואמר לו, שאם יבוא בנו ויעשה שלושה דברי חכמה, יתן לו את ממונו. והנה בכ"י אוקספורד 1466 דף 301 ע"א (REJ), פרק 33, עמ' 48) מסופר הפול בעברית, ובהתחלה נאמר: "מעשה באדם אחד שהלך למדינת הים והיה לו ממון גדול" וכו'.

כפי שראינו, משמש הביטוי ממון גדול אצל חכמים מכל תפוצות הגולה, וקשה לומר, שהשפעת לשון זרה פאן, אף על פי שבכמה לשונות אומרים "ממון גדול". אין זאת אלא התפתחות פנימית לפנינו.

ומפאן, דרך אגב, לכמה ביטויים בקישור גדול:

פעין זה הוא הביטוי זמן גדול.

ברגיל אתה אומר: "ימים מרובים", "זמן מרובה". אבל

3. אמנם ייתכן, שגדול אינו נמשך למעלה כלואי לממון, אלא נמשך למטה "גדול יתר ממה" וכו'; ואפשר שהוא "מושך עצמו ואחר עמו".

נמצא בחז"ל אף הביטוי "זמן גדול". בסנהדר' קח ע"ב, על הפתוב "ויהי לשבעת הימים" (בראשית ל, י) אמרו: "דבר אחר, שקבע להם הקדוש ברוך הוא זמן גדול, ואחר כך זמן קטן".

ומכאן נשתגר אף למקורות מאוחרים, כגון בתוספות שבת קד ע"ב, שהובאו בהגהות "דקדוקי סופרים" לשם, סוף אות נ: "מלאך המות היה מספר לרב ביבי מעשה שאירע פבר מזמן גדול".

ובדרשות ר' יהושע אבן שועיב לפרשת שופטים, דפוס קראקא, דף פד ע"א, מנסח את המשל שבמסכת שבת קנג ע"א ומדרשי קהלת פ"ט על הפתוב "בכל עת יהיו בגדיך לבנים": "משל למלך שזימן לעבדיו לסעוד אצלו. החכם חשב: כלום חסר מבית המלך עתה יבואו בעבורי וכו' והעצל אמר: יש זמן גדול לעשות הסעודה וכו'". ואין במקורות.

ו"שלמא רבא" הארמי, "שלום רב" העברי, מנוסח באיגרת של בן-מאיר (גאון ארץ-ישראל), "מחלוקת רב סעדיה", מהדורת פורנשטיין, עמ' 62:
"שאו שלום גדול ממני וכו'".

ובפיוטי ינאי אתה מוצא דרך גדולה:
"דרך גדולה ליום אחד הילך (משה)" (פיוטי ינאי, עמ' יו, שורה מד).

וכעין זה: זקן גדול.
למשל ב"הדר זקנים" (בעלי התוספות) בפרשת שמות:
"פי בלעם היה זקן גדול באותו זמן".